

EN KAMP OM KUNSKAP I POSTSANNINGENS TIDEVARV

Eric Carlsson och Maria Carbin

— Introduktion

Begreppet postsanning nådde det svenska språket för snart ett decennium sedan och det sägs att vi sedan dess lever i en sanningskris där allt fler varken litat på eller tar till sig fakta och expertkunskaper. Då, för tio år sedan, blev engelskans *post-truth* utvalt till årets ord av Oxford Dictionary och det kom att signalera ett skifte i samtiden där sanning och fakta tycks spela mindre roll samtidigt som känslor och personliga åsikter blir allt viktigare för formandet av opinioner och kunskap. Begreppet signalerar alltså att samhället befinner sig i en ny era *efter* sanningen och i det tillståndet frodas rädslan för fenomen som *alternativa fakta*, *fälska nyheter* och *propaganda*. I det här kapitlet vill vi diskutera idén om postsanning som en del av en kamp om kunskap – en epistemisk kamp. Kathrin Braun (2019) sätter fingret på någonting centralt när hon skriver att postsanning först och främst utgör ett verktyg för att försöka skapa ordning i en till synes kaotisk värld. Begreppet är i grunden polariserande genom att det återupplivar gamla dikotomier mellan objektivitet/subjektivitet och rationalitet/irrationalitet. Det skapar en åtskillnad mellan då och nu, rätt

och fel, sant och falskt, ja – även mellan vad som är gott och ont.

Kapitlets syfte är att undersöka och diskutera hur postsanning förstås och hanteras inom både journalistiken och akademien – med fokus på vilka problem som identifieras och vilka lösningar som föreslås. Vår diskussion bygger vidare på två delstudier från ett nyligen avslutat forskningsprojekt som undersöker hur centrala kunskapsinstitutioner – nyhetsbranschen och akademien – hanterar den så kallade sanningskrisen. Vi har tidigare genomfört intervjuer med svenska journalister för att undersöka hur de handskas med utmaningar kopplade till exempelvis falska nyheter. Vi har även granskat hur svenska universitet arbetar för att motverka till exempel faktaresistens och desinformation.

Texten är uppdelad i tre teman, där vi utforskar sanningskrisen som ett uttryck för en epistemisk kamp. Det första temat handlar om hur sociala medier och digital teknologi – som tidigare betraktats som verktyg för ökat deltagande och demokratisering – i allt högre grad uppfattas som ett hot mot demokratin. Detta beror bland annat på att tekniken möjliggör snabb spridning av desinformation och falska nyheter. Det andra temat berör hur faktagranskning har vuxit fram som en tänkbar lösning på problemen med sanningskrisen. Det handlar om både journalistikens försök att jobba med faktagranskning och hur det vuxit fram en industri som har faktagranskning som affärsidé. I det tredje och sista temat diskuteras hur sanningskrisen påverkar vetenskapliga institutioner och hur vetenskapliga sanningar framställs som lösningar på problem med exempelvis klimatförnekelse eller faktaresistens.

— Sociala medier har skapat sanningskrisen

I (populär)vetenskaplig litteratur återkommer idén att det är sociala medier som, om inte skapat, så i alla fall kraftigt förstärkt och

intensifierat pågående sanningskris. Den digitala teknologin, och dess affektiva ekonomi har kommit att motsvara postsanningens ”kulturella infrastruktur” skriver medieforskaren Jason Harsin (2024: 13). Sanningskrisen blir alltså länkad till hur känslor och affekter påverkar medieanvändares handlingar och val på sociala medier, och hur teknologin och dess algoritmer uppmuntrar till spridandet av medieinnehåll. Ända sedan första decenniet av 2000-talet när Facebook, Youtube och Twitter lanserades, skriver Lee McIntyre (2018), har gränsen mellan objektiva nyheter och åsiktsjournalistik succesivt suddats ut. Det har skett i takt med att människor fått möjligheter att aktivt sprida allt möjligt medieinnehåll på sociala medier i stället för att mer passivt ta del av den traditionella journalistiken.

En förklaring till att falska nyheter och propaganda sprids på sociala medier är det stora antalet medieanvändare (Ball, 2017). BBC:s nyhetsprogram (News at ten) som 2017 då hade 1,4 miljoner tittare kan jämföras med Facebook som år 2025 överstiger 3 miljarder användare. Det är dock, enligt James Ball, inte användarna i sig som beskrivs som ett problem utan snarare den infrastrukturella logik där algoritmer driver spridningsmöjligheterna av innehåll som är partiskt, spektakulärt och i många fall felaktigt. Så här skriver han: ”Sociala medier gör skitsnack till ett vapen: när människor ser innehåll i sina flöden uppfattar dom inte det som falska nyheter eller information från en hyperpartisk sajt, utan som information som delas av vänner eller familjemedlemmar” (Ball, 2017: 158, *vår översättning*).

Det finns en rädsla för att teknologin isolerar individuella medieanvändare så att allt medieinnehåll som hotar den egna grupp- och åsiktsstillhörigheten stängs ute och att sociala mediers logik skapar åsiktskorridorer och ekokammare (Pariser, 2011). I dessa

korridorer är det inte nödvändigtvis sanningen i sig som ifrågasätts utan snarare olika kunskapsproducenters auktoritet (exempelvis myndigheter, journalistiken eller forskningen). Här riskerar alltså misstro och skepsis uppstå som riktas mot de institutioner och grupper som traditionellt producerar kunskap och information som samhället och dess medborgare förväntas kunna lita på.

I en intervjustudie med svenska journalister som vi genomfört inom ramen för ett nu avslutat forskningsprojekt framgår det att professionen ser sociala medier som ett stort hot (Carlsson, et al., 2025). Plattformar som TikTok och Instagram upplevs som ytterst problematiska för nyhetsförmedlingen eftersom dess design och funktioner syftar till att göra spridningen av medieinnehåll automatisk och självförstärkande. Problemet är att plattformarna därigenom i grunden förändrar hur nyhetsinnehåll produceras och konsumeras, utom egentlig kontroll från de journalistiska institutionerna själva. Som en följd av detta har propagandaspridningen ”exploderat”, som en av de intervjuade uttryckte det. Samma journalist menade att journalistiken som institution måste hitta nya sätt att ”ta tillbaka initiativet” från dem som publicerar propaganda och felaktig information, för att kunna nå ut med sann information. På så sätt framstår falska nyheter, som drivs av logiken i digitala mediers uppmärksamhetsekonomi, som en farhåga med mycket större påverkanskraft än riktiga journalistiska nyheter.

Ett tydligt exempel på kopplingen mellan sanningskrisen och sociala medier är de politiska skandaler som uppstod i samband med presidentvalet i USA 2015 samt Brexit-omröstningen i Storbritannien. Då uppdagades det att 50 miljoner Facebook-användare hade kartlagts av konsultföretaget och ”propagandamaskinen”

Cambridge Analytica.¹ I Shozhana Zuboffs bok *Övervakningskapitalismen – vid maktens nya frontlinjer* (Zuboff, 2021), beskrivs hur företaget använde sig av så kallad psykometri. Det är en metod där företag försöker mäta och påverka människors beteendemönster genom att samla in personliga data och metadata från sociala medier. Det som hände, skriver Zuboff, var att Cambridge Analytica byggde en databas ("MyPersonality") som skulle profilera väljare och kunna förse dessa med individuell politisk valpropaganda. Innehållet i databasen såldes sedan till Trump-administrationen som använde de övervakade Facebook-profilerna för sin presidentvalskampanj. Cambridge Analytica sålde också persondata till Brexit-kampanjen i Storbritannien. Genom affären hoppades politiker och företagare kunna både förutspå och påverka valutgången med hjälp av insamlade persondata (utan samtycke). Med hjälp av inköpt persondata kunde kampanjmakarna sedan sprida desinformation och valpropaganda till de grupper där de trodde de kunde påverka potentiella väljares beteenden.

Exemplet ovan illustrerar att vi bör se den digitala teknologin som både diskursiv och politisk, inte bara materiell. Ferrari (2020) menar att det finns idéer och föreställningar inbyggda i alla former av teknologi (som till exempel sociala medieplattformar) som påverkar hur dessa används och uppfattas, och vilka implikationer en viss teknik får i samhället. Längre har den digitala tekniken föreställts underbygga både frihet och demokrati. Tarleton Gillespie (2010) har exempelvis skrivit om sociala medie-plattformen som metaforiskt begrepp. Plattformen som metafor var tidigt länkad till föreställningar om såväl datorer som nätsverksarkitektur, men också till politik och plattformarnas användare. Det har sedan in-

---

1 www.theguardian.com/news/series/cambridge-analytica-files

ternets barndom, skriver han, funnits en idé om dessa plattformar att de ger kraft till användarna att uttrycka sig, att interagera och att delta fritt och demokratiskt i det offentliga samtalet. Sådana föreställningar har också skapat ett intryck av att det är teknologin som är lösningen på samhällets olika problem. Exempelvis under den så kallade arabiska våren 2011 framstod sociala medier som en sorts lösning eftersom de gestaltades som ett vapen mot diktaturen i Egypten och andra platser i mellanöstern (se Carlsson, 2012). Det vi ser här framstår som paradox där den digitala teknologi som tidigare antogs främja demokrati under postsanningens tidevarv nu upplevs som djupt anti-demokratisk. Drömmen om tekniken som en lösning tycks ha förvandlats till en mardröm. Den teknologi som lanserades som ett verktyg för jämlikhet, demokrati och deltagande underbygger i stället spridningen av propaganda och desinformation. Kanske är det därför hotet från sociala medier upplevs som än mer problematiskt för exempelvis journalister?

Förekomsten av falska nyheter och desinformation är inte enbart oroande tecken i en sanningskris utan har också gett upphov till en existentiell kris för teknikbolagen. Till stor del, menar journalistikforskaren Brian Creech (2020), beror det på att tekniken inte är neutral eller designad för att vara demokratisk utan den är marknadsstyrd. De senaste årens debatt om falska nyheter framställs som ett slags ”marknadens misslyckande”, menar han. Det finns därför ett behov att reglera marknaden, vilket också skett i viss mån, exempelvis inom EU (GDPR) och i USA där Metas Mark Zuckerberg fick stå till svars inför den amerikanska kongressen efter det uppdagades att Facebook sprider falska nyheter i stor skala.

En intressant aspekt av denna mardrömslika vändning lyfts fram av Tero Karppi och David Nieborg (2021). De diskuterar publika bekännelser från personer som jobbat inom tekniksektorn

(till exempel Facebook eller Cambridge Analytica) där de gör avbön från den skada gentemot samhället som de själva åsamkat. Avbönen blir en sorts teknologisk bekännelse som framstår som ytterst teknikpessimistisk till skillnad från den tekniko-optimistiska retorik som annars återfinns i dessa företags kommunikativa jargong. Det handlar alltså om personliga bekännelser om vad som faktiskt byggts in i plattformarnas funktioner och algoritmer som bland annat ökat polariseringen i samhället. Sociala medier har därmed utvecklats från att vara ett verktyg för att främja demokrati till att i högre grad möjliggöra spridning av propaganda och desinformation från anti-demokratiska rörelser.

Intressant är dock att Mark Zuckerberg (Meta) och Elon Musk (som ägare av sociala medieplattformen X) inför amerikanska valet 2025 tillsammans donerat många hundratals miljoner dollar till Trumpkampanjen. Dessutom vill Facebook (Meta), i skrivande stund, avsluta arbetet med sitt faktagranskningsprogram för att i stället återupprätta ”yttrandefriheten” (Horvath, et al., 2025).

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att synen på sociala medier har förändrats markant: från att under 2010-talet betraktas som en lösning på stora samhällsutmaningar eftersom de antogs kunna påverka samhället i mer demokratisk riktning, till att idag allt oftare ses som ett hot mot demokratin och den fria åsiktsbildningen. Den digitala tekniken framstår därigenom som ett destruktivt vapen i den epistemiska kampen, genom att motverka demokrati och möjliggöra spridandet av desinformation, hat och ökad polarisering mellan grupper.

— Faktagranskning som lösning

Att de flesta människor får kunskaper och berättelser om omvärlden via sociala medie-plattformar kan skapa en känsla av

hopplöshet. Problemet är förstås inte att kunskap är medierad utan att folk inte tycks bry sig om sanningar eller att de bryr sig mer om vissa åsikter än om konkreta fakta. En lösning på problemen med desinformation och falska nyheter har varit försöka faktagranska medieinnehåll. Först och främst har journalistiska institutioner jobbat med manuell faktagranskning där journalister flaggar innehåll som misstänks vara falskt.

I samband med rädsla för spridning av falska nyheter och propaganda inför det svenska riksdagsvalet 2018 gjorde flera medieföretag i Sverige en gemensam satsning för att skapa en plattform för faktagranskning (www.faktiskt.se). Initiativet var i en svensk kontext unikt eftersom både kommersiella privata medier och offentligt finansierad public service gick samman och utförde granskningen gemensamt. Satsningen mötte en hel del kritik, bland annat för att det inte fanns någon tydlig ansvarig utgivare och att artiklarna var anonyma utan avsändare. En ytterligare kritik var att vissa frågor helt enkelt inte kan avgöras som sanna eller falska (se till exempel Lindeborg, 2018). Faktiskt.se lades ned efter valet men flera av de inblandade har fortsatt sin faktagranskning på egen hand, exempelvis *Fakta i frågan* (Dagens Nyheter), och *Faktakollen* (SVT). Under hösten 2024 startade även SVT den så kallade *Verifieringshjälpen*, med så kallade verifieringsreportrar som hjälper allmänheten att granska ”misstänkt innehåll”. Andra aktörer som har faktagranskning som affärsidé är till exempel *Källkritikbyrån*.

Faktagranskningstjänster har ur ett internationellt perspektiv vuxit sedan början av 2000-talet då FactCheck.org etablerades i USA och finns nu globalt. På senare år har haltande försök också gjorts med automatiserad faktagranskning (se Graves, 2018). Det har alltså uppstått en hel industri, en sanningsmarknad, som jobbar med faktagranskning, dels nyhetsbranschen själva, och

frivilligorganisationer som *Poynter* (eller svenska *Faktajouren*) dels andra stora aktörer inom teknikbranschen (exempelvis *Google* eller *Meta*). Lotten Wiklunds kapitel i denna antologi, *Att avslöja myter på Tik Tok*, kan ses som ett exempel på när faktagranskning blir en del av den affektiva ekonomin som driver kuggarna i de sociala mediernas maskineri.

Journalistisk faktagranskning i sig är emellertid ingenting nytt och kan ur ett mediehistoriskt perspektiv ses som en självklar del av den etablerade journalistiken i form av så kallad watchdog journalism eller på svenska: granskande journalistik (Amazeen, 2020). Det som skiljer ut faktagranskningssajter från den vanliga granskande journalistiken, menar Michelle Amazeen, är att de har som huvudsyfte att publicera och korrigera sådant som de hävdar är felaktigt. Ett mål för faktagranskare är även att upplysa medborgare samt förbättra politiken och journalistiken genom sina initiativ (2020: 97).

I forskningslitteraturen beskrivs faktagranskning som att den har många problem som är både tekniska och mer praktiska. Journalistikforskaren Matt Carlson (2018) studerar exempelvis idén om falska nyheter som en sorts informationskris. Det handlar om den mening som falska nyheter får inom journalistiken och i det offentliga samtalet. Han reflekterar över falska nyheter som ett slags ”informationens moralpanik” (Carlson, 2018: 375, *vår översättning*) som skapar oro och ängslan inte minst bland journalister och mediefolk. Journalistiken betraktar falska nyheter som ett hot som samtidigt positionerar journalistiken självt som varandes sann och värd att lita på.

Som vi nämnde tidigare har vi själva utfört en intervjustudie med journalister aktiva inom både public service och inom ett urval av de privata nationella medieföretagen i Sverige. Vår studie handlar

om hur svenska journalister reflekterar över sin auktoritet som kunskapsförmedlare i relation till just föreställningar om en sanningskris (Carlsson et al., 2025). Vi ställde frågor om hur de såg på journalistiskt arbete och vilka de stora utmaningarna och möjligheterna är för journalistiken i samtiden. Vi såg två huvudspår. Ett handlade om den digitala teknologins framväxt och hur den har påverkat journalistiken i mycket negativ inriktning (se föregående tema). Det andra huvudspåret berörde journalistikens funktion som objektiva förmedlare av information i samhället. Det vardagliga arbetet inom journalistiken beskrevs av flera yrkesverksamma som en nyckelfaktor för att de skulle kunna säkerställa att de själva publicerar korrekt information, utan påverkan från olika särintressen. Idén om den fria journalistiken tolkar vi som en idealiserad föreställning om journalistiskt arbete, det vill säga ett uttryck för de förgivettagna yrkesrutiner och normer som mycket länge har präglat sådan verksamhet (Deuze, 2005). Objektivitet och sanningsökande beskrevs av samtliga intervjupersoner som ”extremt viktiga” ideal för yrket samtidigt som sanningsökandet ofta tyckes försvåras och hindras på olika sätt.

Traditionella nyhetsmedier betraktades av flera intervjupersoner som en central knutpunkt för det offentliga samtalet, och de menade att journalistiken har ett samhällsansvar att säga sanningen och att vara korrekt. Sanningen beskrevs som en ”hygienfaktor”. Samtidigt upplevdes sanningsökandet som ett intrikat dilemma av flera av de intervjuade. Även om det var lätt att fångas av kraften i sanningsökandet (”det är det mitt jobb handlar om”), tycktes sanningen ofta glida dem ur händerna. Så här uttryckte sig en av de intervjuade:

Det behövs fact-checking och jag ser det som en väldigt stor del av mitt jobb, men det är mycket svårigheter i praktiken.

Eftersom det inte alltid är så enkelt att säga vad som är sant och inte. [...] Det finns ju många nyanser av vad som är sant och falskt. (intervju med journalist)

Sanningssökandet framstod alltså till viss del som en fantasi om ett journalistiskt ideal snarare än som en möjlig praktik att genomföra fullt ut. På sätt och vis kan man säga att sanningsbegreppet tycktes bli en journalistisk ”gudsterm”, positivt laddad men ganska vag i sin betydelse, för att använda Barbies Zelizers (2006) ord. Journalisternas reflektioner om sanninganspråk tolkar vi som ett uttryck för en epistemisk kamp, det vill säga pågående offentliga positioneringar, konflikter och förhandlingar om sanning och journalistisk objektivitet (se även Carlson, 2023). Journalistisk objektivitet blir på det sättet mycket mer ett normativt ideal som i bästa fall kan manifesteras i den journalistiska praktiken (journalistiken ska vara fri och obunden, till exempel), än en fråga om kunskapsfilosofi.

Flera av de intervjuade journalisterna betonade i stället vikten av att skapa tillitsfulla relationer med sin publik. Även om tilliten till nyhetsmedier är relativt hög i Sverige så är den inte jämnt fördelad mellan olika grupper i samhället. Enligt den senaste årliga mätningen från *Medieakademien* (Förtroendebarenometern 2024) är svenskarnas förtroende för public service mycket högt men inte hos de människor som röstar höger på den politiska skalan (särskilt på Sverigedemokraterna, Moderaterna och Kristdemokraterna). Då är förtroendet för public service i stället mycket lågt (Förtroendebarenometern, 2024). Detta kan uppfattas som ironiskt eftersom det i Sverige finns ett parti i självaste regeringsunderlaget (Sverigedemokraterna) som använt anonyma konton på sociala medier för att sprida polariserande medieinnehåll, och som där-

med undergräver människors potentiella förtroende medier och demokratin. *Kalla Faktas* reportage (2024) granskar Sverigedemokraternas användning av så kallade ”trollfabriker”. Det handlar om anonyma konton på sociala medier som de använde i sin politiska kommunikation. Att ett etablerat politiskt parti, finansierat av skattebetalarna, nyttjade anonyma konton som sprider hat och desinformation för att medvetet manipulera opinionen är minst sagt anmärkningsvärt, men tycks dock inte ha påverkat opinionsstödet för Sverigedemokraterna i någon större utsträckning.

— Vetenskap och evidens som lösning

Det tredje temat som vi vill diskutera är frågan om vetenskapens betydelse i postsanningseran. När problem med alternativa fakta, falska nyheter och faktaresistens kommit att bli alltmer utbredda och omdiskuterade har också etablerade kunskapsinstitutioner som akademien kommit att stå i centrum för kritik. Högerpopulister har utmålat forskare och vetenskapen som en del av en elit som förtrycker folket. Här ser vi ett uttryck för hur en epistemisk kamp också utspelar sig inom akademien. Vardaglig kunskap – folkligt, sunt förnuft – måste få råda över den akademiska kunskapen, har det hävdats. Detta har kommit att benämnas ”vetenskapsrelaterad populism” (Mede och Schäfer, 2020, *vår översättning*). Det viktiga för nyhögern och högerpopulister tycks således inte vara vad som är sant eller falskt, utan att som Kjetil Rommetveit (2022) skriver – signalera för människorna (folket) vad de anser vara en underliggande ideologisk problematik. Sådana partiers kommunikation blir populistisk därför att de säger sig tala utifrån folkets position i motsats till en expertis eller elit som inte längre föreställs stå på folkets sida.

Samtidigt har vissa forskare pekat på att det är viktigt att visa

hur högerpopulism eller auktoritära rörelser inte enbart avfärdar vetenskapliga ideal. Istället lutar sig många av dessa rörelser mot alternativa kunskapsauktoriteter och framställer sin agenda som vetenskapligt grundad och baserad på fakta (Ylä-Antilla, 2018). Detta har lett till en situation där det pågår en kamp om vilken kunskap och vilka fakta som ska anses legitima. Påståendet att ”de ljuger” har därmed blivit ett retoriskt verktyg som används av båda sidor – såväl försvarare av det etablerade vetenskapssamhället som dess kritiker – för att stärka sina respektive positioner i debatten.

Många europeiska högerpopulistiska partier ser frågan om klimatforskning som central, inte minst i Sverige där Sverigedemokraterna driver både konservativa och liberaler i riktning mot en ”klimatobstruerande politik” (Vowles et al., 2024). Även genusforskning uppfattas som ett hot. Lena Martinsson skriver till exempel om hur genusforskning i en svensk högerkontext betraktas som ett slags överideologi som sägs ha tagit över akademiska institutioner (Martinsson, 2020). Under Donald Trumps andra mandatperiod som inleddes år 2025 har hans administration ifrågasatt och motarbetat delar av den vetenskapliga infrastrukturen i USA. Framstående akademiska institutioner, såsom Harvard University, har blivit föremål för kritik och attacker, vilket signalerar en konflikt mellan politisk makt och vetenskaplig auktoritet.

Vi har i vårt forskningsprojekt granskat hur svenska universitet och högskolor försöker hantera problem relaterade till kampen om kunskap. Frågan vi ställde oss var vad universitet och högskolor gör för att legitimera vetenskaplig kunskap och besvara den kritik som riktas mot dem. Ett problem vi ville belysa var hur synen på kunskap utmanas i grunden när samhället ställs inför krav på att motverka falska nyheter och faktaresistens. Begrepp som ”falska nyheter” signalerar ju att någonting är osant och manipulerat i

motsats till ”riktiga” nyheter och självklara fakta. Men är det alltid så enkelt? En central fråga som vi ställde oss var vad som händer med mer reflekterande och problematiserande sätt att förhålla sig till kunskap på när samhället behöver utveckla motstrategier mot exempelvis faktaresistens och spridning av falska nyheter (se även Carlsson et al., 2018). Att svara på, och bemöta sanningskrisen innebär en svår balansgång för akademien eftersom den måste navigera mellan olika kunskapsideal. Åtskiljandet av vetenskapligt grundad kunskap, beprövad erfarenhet och fakta från propaganda och desinformation är viktigt, och nödvändigt. Samtidigt väcks frågan om hur mer kritiska och reflekterande kunskapsperspektiv ges utrymme inom dessa motstrategier.

I universitet och högskolors satsningar på att kommunicera vetenskap till allmänheten för att stärka vetenskapens status blir dilemmat mellan olika kunskapsparadigm särskilt tydligt. Ett svar från vetenskapssamhället på de problem som postsannings-samhället skapar har varit olika försök att återinstallera sanningen – att bli *för* sanningen – genom att stå upp för vetenskapen och att verka för att människor ska bli mer källkritiska. Ett exempel är den så kallade ”March for Science” som startades år 2017 i USA, men snabbt blev en global vetenskapsmarsch. I Sverige fick March for Science ett stort genomslag, där både universitet, folkbildningsförbund, politiker och fackliga rörelser deltog för att stå upp för vetenskapen och främja evidensbaserad kunskap. I Sverige handlade det bland annat om att markera allmänhetens rätt att ta del av vetenskapliga fakta som en förutsättning för aktivt deltagande i samhällets demokratiska processer och att manifesteras för vetenskapens betydelse i samhället (March for Science, 2017).

Ett annat exempel är hur Stockholms universitet upprättade en webbplats som gick under namnet *#FaktaTillit* med syftet att

informera allmänheten och problematisera frågor som handlar om postsanning. Tillit till fakta var alltså målet. I portalen återfinns en mängd olika aktiviteter så som panelsamtal med experter och intervjuer med forskare. När vi analyserade svenska universitets utåtriktade material om vetenskapens roll i samtiden, kunde vi se att tonvikten ofta låg på att försvara så kallad evidensbaserad forskning (se Carlsson et al., 2023). Vi såg också att humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning som studerar människors föreställningar, berättelser och kritiskt genomlyser eller problematiserar olika samhälls- och kulturella fenomen, till och med kunde framställas som en del av problemet med sanningskrisen. Under beteckningen postmodernism eller konstruktivism klumpades en massa olika forskningsinriktningar ihop och anklagades för att ha skapat problemen med sanningskrisen.

Två forskare som återkom i materialet var historikern Arne Jarrick och filosofen Åsa Wikforss som också skrivit populärvetenskapliga böcker om ämnet. I Jarricks bok *Det finns inga häxor. En bok om kunskap* (2017) benämns exempelvis konstruktivism som ett farligt teoretiskt begrepp vanligt inom humaniora och samhällsvetenskap och som ett antivetenskapligt forskningsperspektiv nära förbundet med det han kallar för ett kunskapsfientligt samhälle (Jarrick 2017: 7). Han skriver att:

[...] den gemensamma nämnaren för den här hållningen [är] en misstro mot kunskapens möjligheter och en utvecklad ovilja att skilja på sant eller falskt. [...] Konstruktivisterna påstår att fakta kan endast finnas genom att konstrueras av oss människor och därför inte har någon av oss oberoende existens (Jarrick, 2017: 99–100).

Enligt Jarrick håller denna typ av teoribildning på att mattas av på universiteten men problemet är, enligt honom, att sådana teorier också sprids utanför universiteten. Han uttrycker det så här: ”När den postmoderna hydrans akademiska huvud huggits av verkar dess utomakademiska huvud växa ut” (2017: 104). Wikforss för ett närbesläktat resonemang i boken *Alternativa fakta. Om kunskapen och dess fiender* (2020) där hon ifrågasätter postmodernismens tal om att allt bara skulle vara ”perspektiv” eller ”språkliga konstruktioner”.

En liknande hållning finns också internationellt i vetenskapsfilosofens Lee McIntyres bok om postsanning (2017). Postsanning är, menar han, ett normativt begrepp som används för att visa att sanningen är hotad. Postsanning ses som en blandning av vänsterrelativism och postmodernisternas påstådda attack på sanningsbegreppet, och högerpolitikens ideologiska utspel. Postmoderna teoretiker sägs vara en av orsakerna till den kunskapskris samhället idag står inför. McIntyre hävdar att postmodern teoribildning är ”the godfather of post-truth” (2017: 150). Problemet uppstår när konservativa högerdebattörer, agitatorer och tankesmedjor själva anammar det postmoderna tänkandet för sina egna särintressen, menar McIntyre. Han värnar en återgång till en mer positivistisk och realistisk kunskapssyn där sökandet efter sanning är målet. Här framstår det rationella vetenskapliga perspektivet som hotat, som om det befann sig i en underordnad position i förhållande till så kallad postmodern eller ideologikritisk teoribildning.

Huruvida högerpopulister verkligen på allvar försöker kritisera rådande ideologier med hjälp av ideologikritiska perspektiv har diskuterats och problematiserats exempelvis i Nora Hämäläinens bok *Är Trump postmodern? En essä om sanning och populism* (2019). Hämäläinen visar med all tydlighet att den så kallade postmo-

dernismen aldrig har handlat om att attackera sanningen på det sättet som dagens högerpopulism gör. Hon menar vidare att de som ifrågasätter högerpopulisternas ”alternativa fakta” riskerar att själva framställa sig som om de står över andra genom att hänvisa till sanning, förnuft och vetenskap, snarare än till känslor — de blir ett slags förnuftets väktare (se Hämiläinen, 2019). Som Hämiläinen skriver, och som vi själva ser i vår studie om de svenska universiteten, återkommer tanken bland ”förnuftets försvarare” att det är just kritiska perspektiv inom humaniora och samhällsvetenskap som bidragit till den pågående sanningskrisen.

Det är anmärkningsvärt att etablerade akademiker tycks gå hand i hand med högerpopulisterna i sin kritik mot mer problematiserande forskningsperspektiv och konstituera kritisk forskning som ovetenskaplig. Men begreppet postsanning och debatterna kring faktaresistens gör inte bara uppdelningar mellan dem som ‘tror på fakta’ och de som föreställs ‘ignorera fakta’. Filosofen Sharon Rider vidareutvecklar motsättningen mellan sant och falskt och visar att en annan uppdelning har uppstått, nämligen den som skiljer dem som är utbildade (de som tillhör en elit) från dem som inte är det (Rider, 2018: 29). På så sätt skapas en uppdelning eller till och med en barriär mellan olika klasser. En sådan uppdelning väcker frågan om vad som händer när medborgare och forskarsamhället verkar glida isär. För att motverka faktaresistens och skapa tillit till olika kunskapsinstitutioner räcker det knappast att ‘stå på sanningens sida’ eller peka ut motståndaren som okunnig eller allt för aktivistisk. Här ser vi alltså exempel på hur själva idén om postsanning i sig tycks underbygga samhällelig polarisering.

Att demokratin idag hotas av propaganda och spridande av desinformation är otvetydigt, och att vetenskaplig kunskap är en hörnsten i demokratiska samhällen är likaså obestridbart.

Samtidigt visar medievetarna Johan Farkas och Jannick Schou (2020) hur demokrati i dessa debatter ses som ”förbunden med produktion, användning och tillägnande av sanningen självt” (Farkas och Schou, 2020: 52, *vår översättning*). De ifrågasätter inte att demokratin verkligen är hotad av spridandet av falska nyheter och propaganda, utan snarare vill de visa att demokrati är så mycket *mer* än enbart sanning och värnade av fakta. Ett demokratiskt samhälle med folkvalda som styr är något annat än om vi skulle styras av rationell kader av vetenskapsmän. Alltså, sanningen (om den är möjlig att enkelt fastlägga) kan inte vara allt, det skulle ju innebära en teknokrati där staten styrs av den grupp som besitter mest kunskap och är experter.

— Avslutande diskussion: Postsanning som en söndervittrande sanningsregim?

Som vi försökt visa i detta kapitel är problemen kring postsanning djupt komplexa, och både debatten om faktaresistens och falska nyheter samt de föreslagna lösningarna förtjänar att problematiseras och granskas kritiskt, vilket vi försökt göra. Syftet med kapitlet var att undersöka och diskutera hur postsanning förstås och hanteras inom både journalistiken och akademien – med fokus på vilka problem som identifieras och vilka lösningar som föreslås. Vi har diskuterat tre sammanhängande teman – *sociala medier har skapat sanningskrisen*, *faktagranskning som lösning* samt *vetenskap och evidens som lösning*, som alla pekar på att samhället idag befinner sig i en sanningskris där kampen om kunskap står i centrum.

Krisen handlar inte enbart om gränsdragningen mellan sanning och osanning, utan också om att auktoriteten hos dem som gör anspråk på kunskap sätts under press. Sanningskrisen rubbar en sedan länge etablerad ordning om hur kunskap och sanning produceras.

Michel Foucault (1977) säger i en intervju att: ”Varje samhälle har sin sanningsregim, sin ”allmänna sanningspolitik” – det vill säga de typer av diskurser som samhället accepterar och låter fungera som sanning” (Foucault 1977: 13, *vår översättning*). Det handlar om vilka diskurser som ges legitimitet, vilka tekniker och maktmekanismer som avgör vad som betraktas som sant eller falskt, samt vilka maktrelationer som skapas och upprätthålls genom dessa mekanismer. Mot denna bakgrund kan postsanningseran förstås som en ny form av sanningsregim – en som utmanar etablerade föreställningar om kunskap och sanning genom att rikta sig mot människors känslor, identiteter och föreställningsvärldar. I denna regim blir det centralt att försvara eller kritisera vissa ideologiska ståndpunkter, snarare än att söka efter sanningen med stor S eller verifierbara fakta. Som vi tidigare diskuterat håller det på att växa fram en oro inom vetenskapssamhället för att kunskap baserad på fakta och sanning riskerar att förlora både sin relevans och genomslagskraft.

Det utmärkande draget för en sanningsregim, hävdar Foucault i samma intervju, är att kunskap och sanning också bör förstås som ett uttryck för en ideologisk konflikt. Den pågående epistemiska kampen kan därför även tolkas som en kamp mellan höger och vänster, där den tidigare dominerande liberala kunskapsregimen tycks ha tappat sitt grepp. Frågan är om Foucaults analys av en enhetlig sanningsregim fortfarande är tillämplig, eller om vi i dag snarare bevittnar hur tidigare hegemoniska sanningspraktiker börjar vittras sönder och ersättas av en mångfald av konkurrerande och fragmenterade sanningar – präglade av vår digitaliserade och polariserade samtid?

Prefixet *post* innebär ju *efter* och postsanning är därför ett periodiskt begrepp som signalerar att vi numera befinner oss i en era efter eller bortom sanningen. Ett sådant antagande menar Jayson

Harsin (2018) är dock starkt missvisande eftersom mänskligheten ju knappast tidigare levde i en *sanningsera* utan propaganda, misstro mot auktoriteter eller konspirationsteorier. Tvärtom, spänningarna och gränsen mellan populärkunskap och expertkunskap är långt ifrån ny – den har bara intensifierats under den digitala tidsåldern, menar Kenneth Cmiel och John Durham Peters (2020). I slutet av 1960-talet uppstod till exempel skepticism mot samhällets rådande expertis bland studenter, kritiska intellektuella och konstnärer, som tvivlade på sanningsanspråken från dåtidens producenter av expertkunskap. Det tog sig uttryck till exempel i form av globala protester på universiteten mot rasism och kriget i Vietnam. Som Cmiel och Durham Peters uttrycker det: ”Kunskapsexperter kunde utmanas från utsidan; deras auktoritet var inte okränkbar” (Cmiel & Durham Peters, 2020: 229 *vår översättning*).

En fråga som vi har reflekterat över under arbetet med det här kapitlet och det tidigare nämnda forskningsprojektet är vad vi gör när vi använder postsanning som ett verktyg för att beteckna samtiden och för att försöka skapa ordning. Som vi skrev inledningsvis underbygger själva idén om postsanning dikotomier mellan nu och då, sant och falskt, rätt och fel, till och med mellan gott och ont (Braun, 2019). Debatten om postsanning skapar i sig polarisering – utbildade (de som vet) ställs mot outbildade som sägs sakna kunskap, och vara faktaresistent. Men som vi har visat så tycks även vissa debattörer och forskare skapa uppdelningar mellan rätt och fel forskning – rätt forskare som står på sanningens sida och arbetar med evidens och fakta, mot farliga forskningsperspektiv som sägs legitimera postsanning och kunskapsrelativism.

Att faktagranska, lyfta fram evidensbaserad kunskap, satsa på ”faktatillit” eller andra insatser som att demonstrera för vetenskapen (March for Science) kan vara nog så viktiga markeringar, men

själva kärnproblematiken som rör samhällen med polarisering, växande inkomstklyftor och auktoritära rörelser låter sig inte lätt åtgärdas med mer sann kunskap.

Det är lätt att bli pessimistisk. Ytterst handlar problemen med sanningskrisen också om att kunskapsbärande institutioner (journalistiken och vetenskapen exempelvis) måste vara värdiga tilliten från befolkningen (se Harsin 2024; Scheman, 2011). Som Farkas (2023) (och andra) påpekar bygger ett demokratiskt samhälle i grunden på konflikt där olika perspektiv och intressen kan vägas mot varandra, vilket är tydligt inom politiken men också till exempel inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Olika teorier kan även stå i kontrast till varandra inom naturvetenskapliga och medicinska områden. Samhällen och miljöer där konflikter kuvas riskerar att bli auktoritära och dogmatiska. Samtidigt väcker det frågor om vad som händer när polariseringen blir alltför stark, eller när samhällelig osäkerhet växer sig för stor. Det finns inga enkla lösningar – inte ens att återgå till en absolut ”Sanning” med stort S. Utmaningen handlar inte om att förkasta människor som misstror fakta eller tror på konspirationsteorier, utan om att försöka förstå dem – och därigenom också förstå det samhälle vi lever i.

Referenser

- Amazeen, M. A. (2020). Journalistic interventions: The structural factors affecting the global emergence of fact-checking. *Journalism*, 21(1), 95–111. <https://doi.org/10.1177/1464884917730217>
- Ball, J. (2017). *Post-truth: How bullshit conquered the world*. Biteback Publishing.

- Braun, K. (2019). Unpacking post-truth. *Critical Policy Studies*, 13(4), 432–436.
- Carlson, M. (2023). Epistemic contests in journalism: Examining struggles over journalistic ways of knowing. *Digital Journalism*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2288392>
- Carlson, M. (2018). Fake news as an informational moral panic: The symbolic deviancy of social media during the 2016 US presidential election. *Information, Communication & Society*, 23(3), 374–388.
- Carlsson, E., Carbin, M., & Nilsson, B. (2025). Horrific and beatific scenarios in Swedish journalism in the light of the post-truth era. *Journalism Practice*. <https://doi.org/10.1080/17512786.2025.2464930>
- Carlsson, E., Carbin, M., & Nilsson, B. (2023). Restoring trust? Public communication from Swedish universities about the post-truth crisis. *Critical Studies in Education*, 64(5), 497–514.
- Carlsson, E. (2012). Digital aktivism. I S. Lindgren (Ed.), *Nya medier och kommunikation: Makt och meningsskapande i den digitala tidsåldern* (pp. 87–106). Glerups förlag.
- Creech, B. (2020). Fake news and the discursive construction of technology companies' social power. *Media, Culture & Society*, 42(6), 952–968.
- Cmiel, K., & Peters, J. D. (2020). *Promiscuous knowledge: Information, image, and other truth games in history*. University of Chicago Press.
- Farkas, J. (2023). *This is not real news: Discursive struggles over fake news, journalism, and democracy*. Malmö University Press.
- Farkas, J., & Schou, J. (2020). *Post-truth, fake news and democracy: Mapping the language of falsehood*. Routledge.
- Ferrari, E. (2020). Technocracy meets populism: The dominant technological imaginary of Silicon Valley. *Communication, Culture & Critique*, 13, 121–124.

- Foucault, M. (1977). The political function of the intellectual. *Radical Philosophy*, 17(13).
- Deuze, M. (2005). What is journalism? *Journalism*, 6(4), 442–464. <https://doi.org/10.1177/1464884905056815>
- Gillespie, T. (2010). The politics of "platforms." *New Media & Society*, 12(3), 347–364.
- Graves, L. (2018). *Understanding the promise and limits of automated fact-checking* (Factsheet, February). <https://doi.org/10.60625/risj-nqnx-bg89>
- Harsin, J. (2018). Post-truth and critical communication studies. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*.
- Harsin, J. (2024). *Re-thinking mediations of post-truth politics and trust: Globality, culture, affect*. Routledge.
- Horvath, B., Abbruzzese, J., & Goggin, B. (2025). Meta is ending its fact-checking program in favor of a 'community notes' system similar to X's. *NBC News*. <https://www.nbcnews.com/tech/social-media/meta-ends-fact-checking-program-community-notes-x-rcna186468>
- Hämäläinen, N. (2019). *Är Trump postmodern? En essä om sanning och populism*. Förlaget.
- Jarrick, A. (2017). *Det finns inga häxor: En bok om kunskap*. Weyler förlag.
- Karppi, T., & Nieborg, D. B. (2021). Facebook confessions: Corporate abdication and Silicon Valley dystopianism. *New Media & Society*, 23(9), 2634–2649. <https://doi.org/10.1177/1461444820933549>
- Lindeborg, Å. (2018). Lägg ner faktakollen. *Aftonbladet*. <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/jP7yM9/asa-linderborg-lagg-ner-faktakollen>
- Mede, N. G., & Schäfer, M. S. (2020). Science-related populism: Conceptualizing populist demands toward science. *Public Understanding of Science*, 29(5).

- Martinsson, L. (2020). When gender studies become a threatening religion. *European Journal of Women's Studies*, 27(3), 293–300. <https://doi.org/10.1177/1350506820931045>
- McIntyre, L. C. (2018). *Post-truth*. MIT Press.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Rider, S. (2018). On knowing how to tell the truth. In M. Peters, S. Rider, M. Hyvönen, & T. Besley (Eds.), *Post truth, fake news, viral modernity and higher education* (pp. 27–42). Springer.
- Rommetveit, K. (2022). *Post-truth imaginations: New starting points for critique of politics and technoscience*. Taylor & Francis.
- Scheman, N. (2011). *Shifting ground: Knowledge and reality. Transgression and trustworthiness*. Oxford University Press.
- Vowles, K., Ekberg, E., & Hultman, M. (2024). Climate obstruction in Sweden: The green welfare state—Both progressive and obstructionist. In *Climate obstruction across Europe* (pp. 109–135). Oxford University Press.
- Wikforss, Å. (2020). *Alternativa fakta: Om kunskapen och dess fiender*. Fri Tanke.
- Ylä-Anttila, T. (2018). Populist knowledge: 'Post-truth' repertoires of contesting epistemic authorities. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 5, 356–388.
- Zelizer, B. (2006). When facts, truth, and reality are god-terms: On journalism's uneasy place. *Communication and Critical/Cultural Studies*, 1(1), 100–119.
- Zuboff, S. (2021). *Övervakningskapitalismen: Vid maktens nya frontlinjer*. Ordfront förlag.

Övrigt

Förtroendebarmetern (2024). https://medieakademin.se/wp-content/uploads/2024/03/Presentation_fortroendebarmetern_2024.pdf

Kalla Fakta (2024) Undercover i trollfabriken <https://www.tv4play.se/program/cd339dace9a80bb132d9/kalla-fakta-undercover-i-trollfabriken>

March for science (2017). <https://hurvetdudet.nu/bakgrund/march-for-science-sverige/>